

भूर्जकण्टकः, पुं, वणसङ्करजातिविशेषः । इति
जटाघरः । (यथा, मनी । १० । २१ ।

“ब्राह्मणु जायते विप्रात् पापात्मा भूर्ज-
कण्टकः ॥”)

भूर्जपत्रः, पुं, (सुवि ऊर्जखलेभ्यः उपदेवजातिभ्यः
पत्रायस्य ।) भूर्जवृक्षः । इति रत्नमाणा ।
(यथा, रामायणे । २ । ६४ । २४ ।

“कुडस्थगरपुत्रागभूर्जपत्रोत्तरच्छदान् ॥”)

तथा चास्य पर्यायः ।

“भूर्जपत्रः सूतो भूर्जचर्मो बहुलनस्कलः ॥”

इति भावप्रकाशस्य पूर्वखण्डे प्रथमे भागे ॥

भूर्जः, स्त्री, (विभक्ति सर्वमिति । अ + “एषिष्टि-
पाणिं चूर्धिभूर्जः ॥” उणा० ४ । ५२ । इति निः
निपातनादूल्लङ्घ ।) एषिषी । मयभूमिः । इत्यु-
च्चारिकोषः ॥ (भर्ता । यथा, ऋग्वेदे । ७ । ७१ । २ ।

“आत्मा ते वातो रज आनवीनोत्-
पसु नै भूर्जियैवसे स सवान् ॥”

“भूर्जिर्जगतो भर्ता ॥” इति तद्भाष्ये सायनः ।)

भूर्जोक्तः, पुं, (भूःसंज्ञको लोकः । शाकपाधिवादि-
वत् समासः ।) अन्तरीचाद्यो लोकः । मय-
लोकः । तस्य लक्षणं यथा,—

“पाद्गन्धश्च यत्किञ्चित् वस्त्रञ्चि एषिवीमयम् ।
स भूर्जोक्तः समाख्यातो विस्तारोऽस्य मयो-
दितः ॥”

इति विष्णुपुराणे । २ अंशे ५ अध्यायः ॥

चरयसञ्चारयोग्यं गिरिशिखरादि यावत् ताव-
दुत्सेधो भूर्जोक्त इत्यर्थः । विस्तारो मयोदितः
सर्वतो लोकालोकावधिः पञ्चविंशतिकोटि-
प्रमाणः । इति तद्गीकायां स्वामी ॥ अस्य विव-
रणं तत्रैव दितोयादिचतुर्थाध्यायेषु भूगोल-
शब्दे च द्रष्टव्यम् । (यथा, भागवते । २ ।
५ । ३८ ।

भूर्जोक्तः कल्पितः पदभ्यां सुवर्जोक्तोऽस्य
नामितः ॥”)

भूलया, स्त्री, (सुवि जया ।) शक्रपुष्पी । इति
राजनिर्घण्टः ॥

भूलता, स्त्री, (सुवि जता इव ।) किष्कुलिका ।
इति हेमचन्द्रः । ४ । २६६ ॥

भूवदरी, स्त्री, (भूलया वदरी शाकपाधिवादि-
वत् समासः ।) सुद्रकोली । अङ्गवेर इति हिन्दी-
भाषा । तस्यार्थायः । चितिवदरी २ वल्लीवदरी
३ वदरवल्ली ४ बहुपलिका ५ लघुवदरी ६
वदरपत्नी ७ सुष्पवदरी ८ । अस्या गुणाः ।
मधुरान्मलम् । कफघातविकारहारिलम् ।
पथ्यत्वम् । दीपनत्वम् । पाचनत्वम् । किञ्चित्
पित्तासकारित्वम् । रथ्यत्वञ्च । इति राज-
निर्घण्टः ॥

भूशयः, पुं, (सुवि श्रेते इति । भू + शीङ् +
“अधिकरणे श्रेतेः ॥” ३ । २ । १५ । इति अच् ।)
नङ्गुलगीधादिः । एतेषां मांसगुणाः । गुणत्वम् ।
उष्णत्वम् । मधुरत्वम् । क्षिप्तत्वम् । वायुनाशि-
त्वम् । मुक्तकारित्वञ्च । इति राजवल्लभः ॥ विष्णुः ।

यथा,—

“भूशयो भूषणो भूतिर्विशोकः शोकनाशनः ॥”

इति महाभारते तस्य सङ्घनामस्तोत्रम् ॥

भूशेखुः, पुं, (सुवि ख्याता शेषुः शाकपाधिवादि-
वत् समासः ।) भूकर्णुहारकः । इति राज-
निर्घण्टः ॥

भूश कि भूषणे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (सुरा-
पर०-सक०-सेट् ।) कि भूषयति भूषति हारो
जनम् । इति दुर्गादासः ॥

भूषणं, स्त्री, (भूष्यते अनेनेति । भूष + करणे
ल्युट् ।) अलङ्कारः । इति हेमचन्द्रः । ३ । ३१३ ॥
(यथा, चाणक्यसंयधे । ८ ।

“नचत्रभूषणं चन्द्रो नारीणां भूषणं पतिः ॥”)

देवदेयभूषणादि यथा,—

“भोग्यभूषोत्तमं निखं भूषणानि श्रेष्ठान्य मे ।

किरीटश्च शिरोरत्नं कुण्डलश्च ललाटिका ॥

तालपत्रश्च हारश्च शैवेयकमपोम्भिका ।

प्राक्तन्विका रत्नसूत्रसुप्तोऽथर्षामाणिका ॥

पार्षद्योतो नखद्योतो ह्यङ्गुलीच्छादकक्षया ।

कटिलयं माण्यको रङ्गद्वारा ललनिका ॥

अङ्गदो बाहुपलयः शिखाभूषणमिङ्गिका ।

प्राग्वचनत्वं तद्भाष्यं नाभिपुरोऽथ माणिका ॥

सप्तको शङ्खलक्षैव हन्तपत्रश्च वर्यकः ।

ऊरुसूत्रश्च नीवी च सुष्टिवह्नं प्रकीर्णकम् ॥

पादाङ्गदं हंसकश्च नूपुरं सुद्रवण्टिका ।

सुखपङ्कमिति प्रोक्ता अलङ्काराः सुश्रीभनाः ॥

चत्वारिंशदमी प्रोक्ता लोके वेदे च खीच्छराः ॥

अलङ्काराः प्रदानेन चतुर्वर्गप्रदायकाः ॥

एतेषां पूजनं कृत्वा प्रदद्यादित्युच्यते ।

तेषां देवतसुचार्यं पूजयेत् विपश्चयः ॥

शिरोगतानि चाद्यात् सौवर्णानि तु सर्वदा ।

चङ्गारत्नादिकानीह भूषणानि तु भैरव ! ॥

शैवेयकादि हंसानां सौवर्णं राजतश्च वा ।

निवेदयेत् देवेभ्यो नान्यतेजससम्भवम् ॥

रौतित्वङ्गादिसंजातं पात्रोपकरणैरदिकम् ।

दद्यादायसवर्जेषु भूषणं न कदाचन ॥

घण्टापामरकुम्भादि पात्रोपकरणैरदिकम् ।

तद्भूषणान्तरे दद्याद् यस्मात्तदुपभूषणम् ॥

सर्वं तान्त्रमयं दद्याद्युक्तकिञ्चिद्भूषणादिकम् ।

सर्वत्र सर्ववत्तान्त्रमर्थपात्रे ततोऽधिकम् ॥

पूजार्थपात्रं त्रैवेद्याधारपात्रश्च पात्रकम् ।

अङ्गुलरं सदा विष्णोः प्रीतिदं तोषदं तदा ॥

तान्त्रे देवाः प्रमोदन्ते तान्त्रे देवाः सदा स्थिताः ॥

सर्वप्रीतिकरं तान्त्रं तस्मात्तान्त्रं प्रयोजयेत् ॥

स्वोपयोगे नरः कुर्वाहेवानामपि भैरव ! ॥

श्रीवोहदेशे रौप्यम् न कदाचिच्च भूषणम् ॥

प्रावारः पानपात्रश्च गच्छुकं गृहमेव च ।

पर्यङ्गादि यदन्वयं सर्वं तदुपभूषणम् ॥

अयोमयन्ते कांस्यन्ते यद्भूषणं भवेत् ।

सर्वरौप्यस्य चाभावे लघुः काये नियोजयेत् ॥

एतेषां भूषणादीनां यद्दात्तं शक्यते नरैः ।

तत्तद्दात्तं सम्भवे तु सर्वमेव प्रदायेत् ॥

चतुर्वर्गप्रदं निखं भूषणं सर्वधौख्यम् ।

सुष्टिपुष्टिप्रीतिकरं यथाशक्तौद्ये स्थितम् ॥

इदं ते भूषणं प्रोक्तं सर्वदेवस्य सुष्टिदम् ॥”

इति काणिकापुराणे ६८ अध्यायः ॥

अपालङ्कारयुक्तिः । तद्धारणदिनसुच्यते ।

“रेवत्यन्धनिष्ठासु हस्तादिष्वपि पञ्चसु ।

गुरुमुक्तमुधस्याङ्घ्रि वक्षालङ्कारधारणम् ॥

अनिष्टेष्वपि निर्दिष्टं वक्षालङ्कारधारणम् ।

उदाहे राजसम्माने ब्राह्मणाणाञ्च धम्मते ॥

शिरस्यं सुकुटं हारः कुण्डलश्चाङ्गदनाथा ।

कङ्कणं बालकक्षेत्रे मेखलाष्टापिति क्रमात् ॥

प्रधानभूषणान्येऽपि यथा स्वं याति निश्चयः ।

पद्मराजश्च वक्षश्च विजयो गोविन्दक्षया ॥

सुक्तविदूष्यनीलश्च यथा मरकतं क्रमात् ।

आदित्यादिदशाक्षानां सर्वसम्पत्तिदायकाः ॥

सुवर्णं नापि घटना सर्वेषामुपयुज्यते ।

प्रधानभूषणेष्वेवमप्रधाने न निर्णयः ॥

प्रधानभूषणं प्रायः शिरसो ह्यभिधीयते ।

तस्य प्रधानभूषणतत्त्वादिष्वह भृगुनन्दनः ।

सुखदा मन्थयः सुहा दुःखदा रोषप्रानिनः ॥”

इति युक्तिकल्पतरुः ॥

तद्धारणपणम् यथा,—

“भूषणं भूषयेदङ्गं यथाथोभ्यविधानतः ।

सुचिचौभाग्यसन्तोषदायकं काचनं सुतनम् ॥

ग्रहदृष्टिहरं पुष्टिकरं दुःखप्रयाशनम् ।

पापदोषान्शमनं रत्नाभरणधारणम् ॥

माखिकं तरुणैः सुजात्यममनं सुक्ताफलम् ॥

श्रीतगो-
मांहेयस्य च विद्मो निगदितः सौम्यस्य

गारुत्मतम् ॥

देवेभ्यस्य च पुण्यारागमसुरार्थस्य वचं श्रे-
नीलं निम्नलमन्ययोश्च गदिते गोमेदेवैदूष्यके ॥

वासः स्रगगन्धर्वानां धारणं प्रीतिवह्ननम् ।

रचोन्नमर्थमोजस्यं सौभाग्यकरसुतमम् ॥”

इति भावप्रकाशः ॥

भूषणः, पुं, (भूषयति भक्तहृन्मिति भूष्यतेऽनेनेति
वा । भूष + ष्युः वा ष्युट् ।) विष्णुः । यथा,—

“भूशयो भूषणो भूतिर्विशोकः शोकनाशनः ॥”

इति तस्य सङ्घनामस्तोत्रम् ॥

(राजविशेषः । यथा, कथाचरित्सागरे ।

४७ । १३ ।

“वसुहस्ताद्यज्ञेते राजानोऽर्धरथा रमे ।

अङ्गुरी सुविशालश्च दम्भभूषणधोमिलाः ॥”)

भूषा, स्त्री, (भूष + भावे ष्यः टाप् च ।) अल-
ङ्किया । इत्यमरः । २ । ६ । १०१ । (यथा,
भागवते । १ । २२ । २२ ।

“दम्यन्तोः पर्यदात् प्रीत्या भूषावाःपरि-
च्छदान् ॥”)

भूषितः, वि. (भूष + क्तः ।) अलङ्कृतः । इत्य-
मरः । २ । ६ । १०० । (यथा, भाट्टः । ६ । ७३ ।

“भृङ्गाजोकोकिलकुड्भिवर्गप्रणैः पञ्च लक्ष्यञ्च ॥

रौचनैर्भूषितां मय्यामस्माकं हृदयाविधम् ॥”)